

Monika SAWICKA

Uniwersytet Jagielloński

monika_paulina@gazeta.pl

RELACJE BRAZYLIJSKO-AMERYKAŃSKIE W XXI W. – TRUDNE PARTNERSTWO

ABSTRACT

Brazil-U.S. Relations in the 21st Century – A Difficult Partnership

The paper examines the evolution of US-Brazilian relations at the turn of the 20th and 21st century. Factors such as the divergence of geopolitical views held in both countries after the end of the Cold War, Brazil's longstanding aspirations to become a major power in a multipolar world, new tensions that arose after September 11 and the US "war on terror" as well as president Lula da Silva's (2003-2010) engagement in a fuel swap deal with Iran led to a complicated relation between the United States and Brazil in the first decade of the 21st century. Lula da Silva's successor Dilma Rousseff (2011-2016) declared to continue his policy. An analysis of her rule allows to claim that mutual relations were to a large extent overshadowed by controversial topics such as a UN Security Council reform and the NSA spying controversy. Yet, Mrs Rousseff's administration also managed to show visible efforts to focus on more pragmatic issues of economic and technological cooperation contributing to a possible improvement of future U.S.-Brazil relations.

Słowa kluczowe: Brazylia, Stany Zjednoczone, administracja Dilmy Rousseff, współpraca gospodarcza

Keywords: Brazil, United States, Dilma Rousseff administration, economic cooperation

Najpoważniejszą reperkusją doniesień medialnych z września 2013 r. na temat przechwytywania elektronicznej korespondencji prezydent Dilma Rousseff przez Agencję Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Agency – NSA) było odwołanie planowanej na 23 października 2013 r. wizyty brazylijskiej głowy państwa w Waszyngtonie. Strona brazylijska zdecydowała się na takie posunięcie, mimo iż w przededniu podjęcia decyzji prezydent Barack Obama w rozmowie telefonicznej próbował przekonać brazylijską szefową administracji do utrzymania ustalonej daty wizyty¹. Prezydent Rousseff wykorzystała również otwarcie 68 sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ do krytyki Stanów Zjednoczonych na forum wielostronnym, zarzucając w swoim przemówieniu stronie amerykańskiej brak poszanowania suwerenności narodowej Brazylii oraz szpiegostwo gospodarcze². Ujawnione informacje przyczyniły się do ochłodzenia relacji brazylijsko-amerykańskich do początku 2015 r. Ukazały także aktualność pytania o miejsce południowoamerykańskiego mocarstwa regionalnego w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych, dotychczasowy rozwój stosunków dwustronnych oraz perspektywy i kierunki ewoluowania tych relacji.

W polityce zagranicznej Brazylii Stany Zjednoczone odgrywały tradycyjnie szczególną rolę. W monografii poświęconej analizie relacji brazylijsko-amerykańskich Monica Hirst wskazała, iż na przestrzeni XIX i XX w. stosunki te ewoluowały: od fazy niepisanego sojuszu (*aliança não escrita*), trwającej do lat 40. XX w., poprzez okres automatycznego stowarzyszenia (*alinhamento automático*), charakteryzującego początek dyktatury wojskowej i trwającego do 1977 r., aż do niezależnej polityki w latach 80. i 90. XX w.³ W pierwszych dwóch przypadkach brazylijscy politycy, dyplomaci oraz środowisko akademickie wskazywali na Stany Zjednoczone jako głównego partnera Brazylii – bliska współpraca z tym państwem miała umocnić międzynarodową pozycję Brazylii oraz stwarzać korzystne warunki dla wewnętrznego rozwoju. Letícia Pinheiro zauważyła podobną tendencję, wskazując na istnienie dwóch głównych paradygmatów w dwudziestowiecznej historii brazylijskiej dyplomacji – amerykanizmu oraz globalizmu⁴. Globalizm, zakładający dywersyfikację brazylijskiej polityki zagranicznej, ustępował jednak miejsca dominującemu w XX w. amerykanizmowi, koncepcji zbliżenia ze Stanami Zjednoczonymi⁵. Na początku XXI w. relacje brazylijsko-amerykańskie uległy

¹ *Brazilian President Dilma Rousseff Calls off US Trip*, BBC News, 17 IX 2013, [online] <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-24133161>, 21 X 2013.

² Telewizja Globo na podstawie informacji przekazanych przez dziennikarza „The Guardian” Glenna Greenwalda donosiła również o szpiegowaniu przez NSA brazylijskiego giganta naftowego Petrobrás. Zob. J. Watts, *Brazilian President Postpones Washington Visit over NSA Spying*, „The Guardian” 2013, 17 IX, [online] <http://www.theguardian.com/world/2013/sep/17/brazil-president-snob-us-nsa>, 20 X 013.

³ M. Hirst, *Brasil-Estados Unidos. Desencontros e afinidades*, Rio de Janeiro 2009, s. 15, *FGV de Bolso. Série Entenda o Mundo*.

⁴ L. Pinheiro, *Traídos pelo desejo: um ensaio sobre a teoria e a prática da política externa brasileira contemporânea*, „Contexto Internacional” 2000, Vol. 22, nr 2, s. 310.

⁵ *Tamże*.

dalszym przeobrażeniom. Stany Zjednoczone, które w 2009 r. utraciły pozycję głównego partnera handlowego Brazylii na rzecz Chińskiej Republiki Ludowej, już wcześniej przestały być postrzegane przez władze w Brasílii jako główny sprzymierzeniec w debatach na forach międzynarodowych, coraz częściej uwidaczniały się bowiem sprzeczności interesów obu państw.

Artykuł ma na celu przybliżenie przyczyn oddalania się Brazylii od Stanów Zjednoczonych, podkreślając znaczenie odmiennych wizji geopolitycznych kształtujących się w obu państwach po zakończeniu zimnej wojny. Następnie śledząc sposoby kształtowania relacji ze Stanami Zjednoczonymi przez władze w Brasílii od połowy lat 90. do okresu objęcia najwyższego urzędu w państwie przez Dilmę Rousseff, przedstawi dwie odmienne strategie pozycjonowania Brazylii względem Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej. Ostatnia część artykułu dotyczy zarysowujących się możliwości i wyzwań współpracy brazylijsko-amerykańskiej w okresie prezydentury Dilmę Rousseff. Pragmatyzm brazylijskiej prezydent spowodował skupienie się władz w Brasílii na rozmowach o możliwych płaszczyznach współpracy gospodarczej czy technologicznej, odsuwając na dalszy plan rozbieżności dotyczące reformy ONZ czy relacji z Iranem. Brazylijska administracja, poszukując dróg wyjścia z kryzysu gospodarczego, dostrzegła również korzyści płynące z kontaktów handlowych i transferu technologii oferowanych przez Stany Zjednoczone. Jednocześnie jednak coraz głośniej krytykowała wzrost protekcyjnych sposobów walki z kryzysem gospodarczym stosowanych przez supermocarstwo. Odmienne pozostało także stanowisko obu państw wobec sytuacji na Bliskim Wschodzie, w tym brazylijskie zastrzeżenia co do przeprowadzania interwencji humanitarnych czy strategii zwalczania Państwa Islamskiego, spotykające się z zarzutami unikania odpowiedzialności za utrzymanie pokoju czy nieprzywiązywania dostatecznej wagi do praw człowieka. Poważną przeszkodą na drodze rozwoju dwustronnych stosunków w następnych latach może być dalsze niedocenywanie Brazylii, państwa aspirującego do roli globalnego gracza, przez amerykańską administrację.

Złożona dynamika relacji brazylijsko-amerykańskich na początku XXI w., w których obok nieporozumień i sprzecznych celów dostrzec można także możliwe obszary współpracy, pozwoli wykazać, iż przyszłość partnerstwa będzie zależała przede wszystkim od tego, czy nowe władze w Brasílii i Waszyngtonie skoncentrują się na możliwych korzyściach płynących z dialogu i będą rozmawiać przede wszystkim o tym, co oba państwa łączy.

BRAZYLIJSKA WIZJA NOWEGO ŁADU MIĘDZYNARODOWEGO PO 1989 R.

Od lat 90. XX w., mimo zakończenia rządów wojskowych oraz przeprowadzonej redemokratyzacji największego państwa Ameryki Południowej, przeszkodą na drodze rozwoju relacji brazylijsko-amerykańskich są przede wszystkim odmienne oczekiwania obu partnerów, w szczególności strony brazylijskiej. Oczekiwania te są ściśle powiązane z brazylijską interpretacją systemu międzynarodowego. Koniec zimnej wojny wiązał się

z nadziejami na przekształcenia systemowe, prowadzące do budowy świata wielobiegunowego, będącego realizacją formalnej zasady równości wszystkich państw. W takim ładzie Brazylia miała się odnaleźć jako jedno z wielu mocarstw światowych, posiadających równy głos w kluczowych sprawach regulujących złożone aspekty funkcjonowania porządku międzynarodowego⁶.

Aspiracje te wśród brazylijskich elit nie były nowe. Przeświadczenie o konieczności odgrywania ważniejszej roli na scenie międzynarodowej i o potęgze Brazylii sięga początków Republiki⁷. Tłumaczono je ogromnym obszarem, potencjałem demograficznym i kulturowym oraz zapleczem surowcowym państwa. Najbardziej wyrazistym przykładem manifestacji brazylijskiej dumy narodowej oraz przekonania o przeznaczeniu do pozycji potęgi światowej była publikacja z 1900 r. *Porque me ufano do meu país* (Dlaczego jestem dumny ze swego kraju) autorstwa Affonso Celso. Tytuł ukazał się w czterystną rocznicę odkrycia Brazylii i był szeroko komentowany w prasie oraz przez środowisko literackie, którego część okrzyknęła *Porque me ufano do meu país* podręcznikiem patriotyzmu kształtującym pozytywne postawy obywatelskie. Krytyka wkrótce zaczęła określać terminem *ufanismo* opinie o świetlanej przyszłości państwa⁸.

Część brazylijskich elit, w szczególności kręgi wojskowe skupione wokół Wyższej Szkoły Wojennej (Escola Superior de Guerra) i ich zwolennicy, na przestrzeni XX w. zakładała, iż Brazylia z uwagi na wspomniane wcześniej atrybuty jest predestynowana do dynamicznego rozwoju i powinna aktywnie domagać się poprzez działalność służb dyplomatycznych bardziej znaczącej pozycji na scenie międzynarodowej. Polityka zagraniczna była traktowana jako kluczowy czynnik zapewniający właściwe warunki rozwoju narodowego przez administrację Juscelino Kubitschka (1955-1960). Prezydent Kubitschek był zwolennikiem bliskich relacji ze Stanami Zjednoczonymi, licząc na to, że partner z północy wesprze państwa Ameryki Łacińskiej w rozwoju, oferując „plan Marshalla dla Ameryki Łacińskiej”⁹.

Bliskie relacje ze Stanami Zjednoczonymi były również postulowane w początkowym okresie dyktatury wojskowej. Wkrótce po zamachu stanu w kwietniu 1964 r. poddano stanowczej krytyce prowadzoną w pierwszej połowie lat 60. niezależną politykę zagraniczną (*Política Externa Independente* – PEI), której kluczowym elementem było zachowanie postawy neutralności wobec obu bloków państw będących stronami zimnej wojny, w którą Brazylia nie chciała się angażować¹⁰. Twórcy PEI dostrzegali peryferyjną lokalizację państwa w systemie międzynarodowym i w procesie dywersyfika-

⁶ C. Amorim, *Entre o desequilíbrio unipolar e a multipolaridade. O Conselho de Segurança da ONU no período pós-Guerra Fria*, [w:] *O Brasil e as novas dimensões da segurança internacional*, red. G. Dupas, T. Vigevani, São Paulo 1999, s. 88, *Biblioteca Alfa-Omega de Ciências Sociais. Coleção Relações Internacionais*, ser. 1a, v. 5.

⁷ Republika Stanów Zjednoczonych Brazylii powstała w 1889 r.

⁸ Informacje na temat odbioru broszury umieszczono we wstępie cytowanego wydania. Zob. Z. de Lucena, *Introdução*, [w:] A. Celso, *Porque me ufano do meu país*, Rio de Janeiro 1997, s. 14, *Coleção Páginas Amarelas*, 1.

⁹ A.L. Cervo, C. Bueno, *História da política exterior do Brasil*, Brasília 2008, s. 296.

¹⁰ *Tamże*, s. 355.

cji relacji dyplomatycznych upatrywali możliwości zmiany. Jednak również w okresie rządów wojskowych doszło do rozczarowania i napięć w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi. Już pod koniec lat 60. brazylijscy decydenci zaczęli dochodzić do wniosku, że państwa wysoko rozwinięte postrzegają Brazylię jako pozbawionego znaczenia geopolitycznego, zmagającego się z licznymi problemami wewnętrznymi przedstawiciela krajów rozwijających się¹¹. Od okresu prezydentury Ernesto Geisla (1964-1969) do początku lat 90. politykę zagraniczną Brazylii ponownie zdominował kierunek globalny – nawiązano stosunki z wybijającymi się na niepodległość państwami afrykańskimi i dążono do rozwoju relacji z innymi krajami rozwijającymi się¹².

Nadzieje i obawy zwolenników odmiennych poglądów na temat przyszłości Brazylii i strategii międzynarodowego pozycjonowania państwa uwidoczniły się jeszcze wyraźniej w związku z narastającą niepewnością wywołaną wydarzeniami towarzyszącymi upadkowi muru berlińskiego. Badacze stosunków międzynarodowych, zarówno przedstawiciele szkoły realistycznej, jak i zwolennicy liberalnego instytucjonalizmu, wskazywali, iż zakończenie zimnej wojny stanowiło początek okresu globalnych przeobrażeń systemowych. Przedstawiali także zróżnicowane prognozy opisujące możliwe scenariusze nowego układu sił. Najczęściej wskazywanymi rozwiązaniami były tezy o kształtowaniu się systemu jednobiegunowego z hegemonem – Stanami Zjednoczonymi – posiadającym wyraźną przewagę strategiczno-militarną czy globalny koncert mocarstw, w którym Stany Zjednoczone, Europa Zachodnia, Japonia, Rosja oraz Chiny miałyby kluczowy głos w kwestiach światowego bezpieczeństwa i gospodarki¹³. Koncepcję, w której Stany Zjednoczone postrzegają nowy ład międzynarodowy jako układ jednobiegunowy, zaś Amerykanie zajmują pozycję lidera odpowiedzialnego za losy świata, przedstawił w Orędziu o stanie państwa w styczniu 1991 r. George H.W. Bush¹⁴. Na przeciwnym krańcu plasowały się przekonania o kluczowej roli potencjału ekonomicznego, który prowadziłby do kształtowania się ładu wielobiegunowego. Zbliżone do nich były prognozy o poszukiwaniu przez państwa rozwiązań prowadzących do wzrostu znaczenia ONZ i reformy organizacji w celu poprawy jej reprezentatywności i efektywności¹⁵. To ostatnie rozwiązanie musiało być szczególnie interesujące dla państw Trzeciego Świata, zajmujących dotychczas peryferyjne stanowisko wobec centrum – areny starć między Pierwszym i Drugim Światem.

Formułowane przez brazylijskie środowisko akademickie na początku lat 90. ubiegłego wieku analizy przeobrażeń porządku międzynarodowego przyznawały, iż bezpośrednim skutkiem załamania się ładu dwubiegunowego było ukształtowanie się świata jednobiegunowego z supermocarstwem – zwycięzcą zimnej wojny, Stanami Zjedno-

¹¹ R. Abdenur, *A política externa brasileira e o „sentimento de exclusão”*, [w:] *Temas de política externa brasileira II*, t. 1, red. G. Fonseca Júnior, S.H. Nabuco de Castro, São Paulo 1997, s. 34.

¹² A.L. Cervo, C. Bueno, *História...*, s. 421.

¹³ M.R. Soraes de Lima, *Teses equivocadas sobre a Ordem Mundial Pós-Guerra Fria*, „Dados” 1996, Vol. 39, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1590/S0011-52581996000300005>, 13 I 2013.

¹⁴ G.H.W. Bush, *State of the Union Address (January 29, 1991)*, University of Virginia: Miller Center, [online] <http://millercenter.org/president/speeches/detail/3429>, 13 I 2013.

¹⁵ M.R. Soares de Lima, *Teses equivocadas...*

czonymi¹⁶. Nowy układ sił umacniał obawy przede wszystkim przedstawicieli poglądu o izolacji Brazylii na arenie międzynarodowej. Zwracano uwagę, że w nowym, kształtującym się ładzie centrum stopniowo skupia coraz więcej władzy, zaś peryferie stają się coraz mniej istotne, bardziej podporządkowane regułom gry ustalonym przez supermocarstwo bądź koncert mocarstw. Taki pogląd mógł być dodatkowo wzmacniany opiniami latynoamerykanistów, którzy wskazywali, iż znaczenie strategiczne regionu zmalało i uwaga najpotężniejszego państwa zachodniej półkuli jeszcze bardziej odwróciła się od Ameryki Południowej¹⁷. Zagadnienia, o których chciano rozmawiać po zakończeniu zimnej wojny z państwami Ameryki Łacińskiej – nielegalna imigracja, handel narkotykami, rosnąca przestępczość, ubóstwo i wykluczenie społeczne czy umacnianie demokracji – należały do obszaru polityki wewnętrznej. W krajach Ameryki Południowej, w których doświadczenie kolonialne oraz historia interwencji Stanów Zjednoczonych w Ameryce Środkowej wpłynęły na szczególne przywiązanie do zasady suwerenności i nieingerencji w wewnętrzne sprawy państwa, amerykańskie propozycje współpracy w tych obszarach wywoływały zaniepokojenie i nieufność. Przykładem tego były dyskusje wśród brazylijskich kręgów decyzyjnych oraz w prasie na temat konieczności wzmocnienia kontroli i obecności armii brazylijskiej w puszczy amazońskiej. Jednym z uzasadnień było wzrastające poczucie zagrożenia możliwością zagranicznej interwencji w celu przeprowadzenia operacji zwalczania handlu narkotykami czy pod pretekstem ochrony zasobów leśnych o globalnym znaczeniu¹⁸.

Jednobiegunowość świata i niekwestionowana pozycja Stanów Zjednoczonych wywoływały mieszane reakcje wśród brazylijskich elit politycznych oraz środowisk akademickich. Zwracano uwagę, iż system międzynarodowy powinien ulegać dalszym przekształceniom. Wskazywano m.in. na argument przedstawicieli szkoły realistycznej, iż jednobiegunowość jest porządkiem nie do utrzymania w dłuższej perspektywie z powodu właściwości systemu do pojawiania się nowych potęg kwestionujących supremację hegemonu¹⁹. Władze w Brasílii, wobec przeciągania się prób reformy ONZ i coraz bardziej wyraźnego impasu, w jakim się one znalazły, uzmysławiały sobie w coraz większym stopniu, iż kształtowanie świata wielobiegunowego i korekta asymetrii władzy nie leżą w interesie tradycyjnych potęg, przede wszystkim Stanów Zjednoczonych²⁰.

¹⁶ R. Ricupero, *Os Estados Unidos da América e o Reordenamento do Sistema Internacional*, [w:] *Temas de política externa...*, s. 86.

¹⁷ J. Castaneda, *Latin America and the End of the Cold War. An Essay in Frustration*, [w:] *Latin America in a New World*, red. A.F. Lowenthal, G. Trevorton, Boulder 1994, s. 47, *Inter-American Dialogue Book*. Zob. także: R.A. Pastor, T. Long, *The Cold War and its Aftermath in the Americas. The Search for a Synthetic Interpretation of U.S. Policy*, „Latin American Research Review” 2010, Vol. 45, nr 3, s. 266.

¹⁸ H. Jaguaribe, *Brasil, mundo e homem na atualidade. Estudos diversos*, Brasília 2008, s. 557-558; S. Miyamoto, P. Manduca, *Segurança hemisférica: uma agenda inconclusa*, [w:] *Brasil e EUA no novo milênio*, red. M.A.G. de Oliveira, Recife 2004, s. 68, *Coleção Estudos Estadunidenses*.

¹⁹ G. Fonseca Júnior, *Anotações sobre as Condições do Sistema Internacional no Limiar do Século XXI. A Distribuição dos Pólos de Poder e a Inserção Internacional do Brasil*, [w:] *A nova configuração mundial do poder*, red. G. Dupas, C. Lafer, C.E. Lins da Silva, São Paulo 2008, s. 141.

²⁰ Brazylijskie władze od dekady lat 90. postulowały reformę ONZ, Międzynarodowego Funduszu Wa-

Do dalszego pogłębiania podziałów i granic w skali globalnej doszło po zamachach terrorystycznych na WTC oraz ich następstwie, wojnie w Iraku. Wydarzenia z lat 2001-2003 uwiarykowały różnice stanowisk państw wobec konieczności legitymacji interwencji zbrojnych, przyczyniając się do krytyki doktryny Busha i wyraźnego spadku poparcia dla międzynarodowych działań amerykańskiej administracji. Jednocześnie ataki w Nowym Jorku podważyły sposób definiowania oraz znaczenie potęgi militarnej i przewagi strategiczno-wojskowej Stanów Zjednoczonych²¹, zaś światowy kryzys gospodarczy zapoczątkowany w 2008 r. zakwestionował kondycję amerykańskiej gospodarki. Te wydarzenia nasiliły dyskusje na temat słabnącej pozycji Stanów Zjednoczonych i perspektyw dalszych przemian globalnego ładu, z nowymi wyzwaniami oraz wschodzącymi potęgami, mogącymi w bliskiej przyszłości stanowić przeciwwagę dla dotychczasowego hegemonu²². Nowe zagrożenia i wyzwania, przed jakimi stawiały Stany Zjednoczone, zbiegły się z okresem, w którym coraz wyraźniejszy głos zyskiwała część brazylijskich elit przeświadczona o ogromnym potencjale państwa, uzasadniającym sprzeciw wobec marginalizacji i polityki dostosowywania się do decyzji narzucanych na forach międzynarodowych przez tradycyjne potęgi. Jej wyrazistym przedstawicielem, który proponując bardziej ambitny program polityki zagranicznej, dokonał przewartościowania jej kierunków, a przez to również relacji ze Stanami Zjednoczonymi, był Luiz Inácio Lula da Silva.

WSPÓŁPRACA BRAZYLIJSKO-AMERYKAŃSKA W DRUGIEJ POŁOWIE LAT 90. ORAZ NOWE WYZWANIA U PROGU XXI W.

W latach 90. brazylijscy decydenci kierowali się zasadą autonomii, kształtując politykę zagraniczną państwa. W okresie, w którym implementacja operacji wojskowych oraz sukces negocjacji handlowych był powiązany z poparciem inicjatyw przez Stany Zjednoczone, efektywność polityki autonomii zależała od stopnia zbieżności interesów obu państw. Urzędujący w latach 1995-2002 prezydent Fernando Henrique Cardoso, poprzednik prezydenta Luli, był zwolennikiem bliskiej współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, zakładając, podobnie jak przedstawiciele liberalnego instytucjonalizmu, iż współpraca opierająca się na tworzeniu i przekształcaniu reguł międzynarodowej koegzystencji państw jest optymalnym rozwiązaniem w nowym, coraz bardziej wielobiegunowym świecie²³. Wyraznym gestem wyrażającym gotowość Brazylii do dostosowania się do międzynarodowych reguł pokojowej współpracy, pozytywnie przyjętym

lutowego oraz Banku Światowego. Zob. *Global Brazil and U.S.-Brazil Relations*, eds. S. Bodman, J. Wolfensohn, New York 2011, s. 46, *Independent Task Force Report*, 66.

²¹ Zob. R.N. Haass, *Świat po Ameryce*, „Dziennik” 2008, 31 V, [online] <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/76468,swiat-po-ameryce.html>, 13 I 2013.

²² N. Gvozdev, *The End of Optimism: Global Order in an Age of Paralysis*, „World Politics Review” 2012, 11 IX, [online] <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12321/the-end-of-optimism-global-order-in-an-age-of-paralysis?page=3>, 14 I 2013.

²³ *A política externa brasileira. A busca da autonomia, de Sarney a Lula*, red. T. Vigevali, G. Cepaluni, São Paulo 2011, s. 93-94, *Coleção Estudos Internacionais*.

w Waszyngtonie, było przystąpienie państwa do Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (Non-Proliferation Treaty – NPT) w 1998 r.²⁴ Działalność na forum ONZ i stopniowe przekształcanie organizacji, gotowość do negocjacji na temat zgłoszonej na Szczycie Ameryk w Miami w 1994 r. inicjatywy utworzenia Amerykańskiej Strefy Wolnego Handlu (Free Trade Area of the Americas – FTAA) czy wypracowywanie rozwiązań znoszących bariery w handlu w ramach WTO traktowano jako najlepszy sposób na umożliwienie Brazylii realizacji interesu narodowego – zapewnienia warunków dla stałego rozwoju gospodarczego państwa. Administracja prezydenta Cardosa zakładała, iż Brazylia zyskiwała silniejszy głos, współtworząc i wykorzystując instytucje międzynarodowe, stanowiące ramy współpracy i dostarczające zasad obowiązujących wszystkie państwa. Brazylia miała działać „wewnątrz systemu”²⁵. Nawet dostrzegając pod koniec drugiej kadencji, iż państwa bogate Północy na forach wspomnianych organizacji, w szczególności WTO, kierują się własnym interesem, niejednokrotnie sprzecznym z interesem państw rozwijających się, administracja prezydenta Cardosa starała się unikać konfliktów i stosowała bardzo wyważoną krytykę polityki państw rozwiniętych.

Poważną zmianą zarysowującą się w relacjach brazylijsko-amerykańskich, której konsekwencje są widoczne do dzisiaj, było objęcie funkcji głowy państwa przez Luiza Inácia Lulę da Silvę. Głównym hasłem kampanii wyborczej w 2002 r. była zmiana i już 1 stycznia 2003 r. Lula da Silva deklarował, iż jego administracja przeprowadzi zmiany na płaszczyźnie relacji międzynarodowych Brazylii²⁶. Od momentu prezydentury Luli da Silvy mowa jest o afirmatywnej polityce Brazylii wobec innych państw bądź też o etapie dojrzałych relacji z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych²⁷. Wskazuje się, iż prezydent Lula doprowadził do przewartościowania brazylijskiej polityki zagranicznej, przedkładając rozwój relacji z państwami Ameryki Południowej, a także współpracę oraz poszukiwanie wspólnych stanowisk z państwami globalnego Południa nad utrzymanie bliskich stosunków ze Stanami Zjednoczonymi. Sprzeciw wobec interwencji w Iraku, dokonanej bez legitymacji ONZ, i coraz wyraźniejsze dystansowanie się wobec amerykańskiego rozumienia wojny z terroryzmem, w którym dopatrywano się furtki dla ingerencji w wewnętrzne sprawy państw, w tym możliwości interwencji w Ameryce Południowej, oddalały obu aktorów od siebie. Nowa administracja brazylijska zaczęła kłaść nacisk na konieczność zniesienia amerykańskich subsydiów rolnych i wraz z Argentyną coraz wyraźniej dystansowała się od projektu FTAA. Po 2003 r. stało się oczywiste dla wszystkich państw półkuli, że ambitne przedsięwzięcie w najbliż-

²⁴ L.A. Moniz Bandeira, *Política Exterior do Brasil – de FHC a Lula*, „Plenarium” 2005, Vol. 2, nr 2, s. 65.

²⁵ T. Vigevani, M.F. Oliveira, R. Cintra, *Política externa no período FHC: a busca de autonomia pela integração*, „Tempo Social” 2003, Vol. 15, nr 2, s. 37, [online] <http://dx.doi.org/10.1590/S0103-20702003000200003>, 12 I 2016.

²⁶ L.I. Lula da Silva, *Pronunciamento do Presidente da República, Luiz Inácio Lula da Silva, na sessão solene de posse no Congresso Nacional*, Presidência da República, 1 I 2003, [online] <http://www.biblioteca.presidencia.gov.br/presidencia/ex-presidentes/luiz-inacio-lula-da-silva/discursos/1o-mandato/pdfs-2003/01-01-2003-pronunciamento-do-presidente-da-republica-luiz-inacio-lula-da-silva-na-sessao-solene-de-posse-no-congresso-nacional/view>, 14 I 2013.

²⁷ M. Hirst, *Brasil-Estados Unidos...*, s. 15.

szych latach nie ma szans na urzeczywistnienie²⁸. Ponadto zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w Afganistanie oraz Iraku jeszcze bardziej odwróciło uwagę administracji amerykańskiej od całego regionu. Wraz z równoległymi wysiłkami dyplomacji brazylijskiej, dążącej do umocnienia współpracy w ramach Ameryki Południowej, doszło do powstania szeregu inicjatyw i platform współpracy, z których Stany Zjednoczone zostały wykluczone. Przykładami inicjatyw zgłaszanych przez brazylijskie władze w Ameryce Południowej były przede wszystkim Unia Narodów Południowoamerykańskich (União de Nações Sul-Americanas – UNASUL) oraz, funkcjonująca w jej ramach od 2008 r., Południowoamerykańska Rada Obrony. Zbliżenie z państwami Ameryki Łacińskiej miało nastąpić w ramach Wspólnoty Państw Ameryki Łacińskiej i Karaibów (Comunidade dos Estados Latinoamericanos e Caribenhos – CELAC), zastępującej Grupę z Rio²⁹. Brazylia zdecydowała się również wziąć udział w inicjatywie utworzenia Banku Południa, choć w przypadku tego przedsięwzięcia dystansowała się od propozycji zmierzających do uczynienia z Banku podstawy alternatywnego, regionalnego systemu finansowego³⁰.

Władze w Brasílii niepokoiła w szczególności militarna współpraca amerykańsko-kolumbijska. W 2009 r. zawarto porozumienie, na mocy którego rząd prezydenta Álvaro Uribe zezwolił na udostępnienie Amerykanom siedmiu baz na terytorium Kolumbii. Porozumienie zostało skrytykowane przez prezydenta Lulę, który wyraził obawy przed stacjonowaniem wojsk amerykańskich w pobliżu północno-zachodniej granicy Brazylii. W podobnym tonie brazylijska administracja utrzymała odpowiedź na próby wpisania FARC na listę organizacji terrorystycznych i koncepcje walki z zagrożeniem terrorystycznym w regionie³¹.

Warto jednocześnie przypomnieć, że wielokrotny impas w relacjach brazylijsko-amerykańskich nie oznaczał, iż w czasie ośmioletnich rządów prezydenta Luli da Silvy państwa nie miały także wspólnych interesów, umożliwiających współpracę. Ważniejszym przykładem może być podpisane w marcu 2007 r., w trakcie wizyty prezydenta Busha w Brazylii, Memorandum o porozumieniu, zakładające wspólną inicjatywę promocji produkcji i wykorzystywania etanolu. Dokument regulował współpracę w zakresie opracowywania międzynarodowych standardów dotyczących biopaliw, transfer brazylijskich technologii i sprzętu do produkcji etanolu do państw Ameryki Środko-

²⁸ J.J. Schott, *Does the FTA Have a Future?*, Institute for International Economics, XI 2005, s. 8, [online] <https://piie.com/publications/papers/schott1105.pdf>, 12 I 2013.

²⁹ Grupa z Rio – ugrupowanie utworzone 18 XII 1986 r., w którego skład w chwili decyzji o utworzeniu CELAC w 2010 r. wchodziły 23 państwa Ameryki Łacińskiej. Na corocznych szczytach Grupy z Rio dyskutowano na temat promocji demokracji i dialogu służącego budowie bezpieczeństwa i współpracy w Ameryce Łacińskiej. Zob. *The Rio Group, The Nuclear Threat Initiative*, [online] <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/rio-group/>, 14 I 2013.

³⁰ J. Castro Neves, M. Spektor, *Obama and Brazil*, [w:] *Shifting the Balance. Obama and the Americas*, eds. A.F. Lowenthal, T.J. Piccone, L. Whitehead, Washington 2011, s. 44-45, *Brookings Latin America Initiative Book*.

³¹ Zob. M.F. Gawrycki, *Geopolityka w myśli i praktyce politycznej Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 2007, s. 300, *Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego*, 483.

wej i współpracę badawczą służącą udoskonalaniu technologii produkcji³². W ostatnim roku prezydentury Luli da Silvy oba państwa doszły do porozumienia w ośmioletnim sporze o amerykańskie subsydia dla producentów bawełny, w którego wyniku Brazylia zrezygnowała z przyznanego przez WTO w 2009 r. prawa do zastosowania środków odwetowych wobec Stanów Zjednoczonych³³. Sukcesem zakończyły się również starania mające na celu wznowienie współpracy wojskowej – w kwietniu 2010 r. zawarto Amerykańsko-brazylijskie porozumienie o współpracy wojskowej (U.S.-Brazil Defense Cooperation Agreement), a w październiku Ogólne porozumienie o bezpieczeństwie informacji (General Security of Military Information Agreement). Były to pierwsze umowy o współpracy w zakresie obronności i bezpieczeństwa oraz o wymianie poufnych informacji od 1977 r.³⁴

Mimo niewątpliwych sukcesów o pogorszeniu wzajemnych relacji przesądziło porozumienie atomowe, które Brazylia i Turcja wynegocjowały z Iranem. Zostało one skrytykowane przez Stany Zjednoczone, które zarzucając Brazylii naiwność, przekonały innych stałych członków Rady Bezpieczeństwa do konieczności nałożenia na Iran dalszych sankcji. Incydent bardzo dobrze obrazuje nieporozumienia wynikające z niedostatecznego poziomu konsultacji, do jakich dochodziło na linii Brasília–Waszyngton. Prezydent Lula na wiadomość o odrzuceniu przez Stany Zjednoczone Deklaracji z Teheranu, jak nazwane zostało trójstronne porozumienie, nie krył rozgoryczenia. Wskazał, iż w liście, który prezydent Obama wystosował do brazylijskiej głowy państwa przed negocjacjami, szef amerykańskiej administracji zachęcał do zaangażowania się Brazylii w rozwiązanie problemu irańskiego programu atomowego³⁵.

Jeżeli polityka administracji Luli da Silvy wobec Stanów Zjednoczonych dzieliła brazylijską opinię publiczną – nie brakowało głosów wśród polityków oraz w prasie, które zwracałyby uwagę, iż państwo, w szczególności w kontekście zagranicznych inwestycji, mogłoby więcej zyskać na zbliżeniu ze Stanami Zjednoczonymi – amerykańscy latynoamerykańscy również nie szczędzili słów krytyki władzom w Waszyngtonie³⁶. Podkreślano wręcz chroniczny problem nieprzywiązywania wystarczającej wagi przez polityków w Waszyngtonie do możliwych korzyści, jakie przyniosłaby pogłębiona współpraca z Brazylią. Krytykowano brak zainteresowania największą, a w pierwszej dekadzie XXI w. dynamicznie rozwijającą się gospodarką Ameryki Południowej. Ame-

³² A. Wright, *Brazil-U.S. Biofuels Cooperation: One Year Later*, Brazil Institute Special Report, VI 2008, Woodrow Wilson International Center for Scholars: Brazilian Institute, s. 4-5, [online] <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/brazil.biofuels.wirec.pdf>, 13 I 2013.

³³ World Trade Organization, *Dispute Settlement: Dispute DS267: „United States – Subsidies on Upland Cotton”*, [online] http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds267_e.htm, 11 I 2013.

³⁴ *Global Brazil...*, s. 65.

³⁵ *Leia integra traduzida da carta de Barack Obama a Lula sobre acordo com o Irã*, „Folha de S.Paulo” 2010, 27 V, [online] <http://www1.folha.uol.com.br/mundo/741132-leia-integra-traduzida-da-carta-de-barack-obama-a-lula-sobre-acordo-com-o-ira.shtml>, 11 I 2013.

³⁶ A. de Souza, *A agenda internacional do Brasil. A política externa de FHC a Lula*, Rio de Janeiro 2009, s. 67; P. Hakim, *Brazil and the U.S. Remaking a Relationship*, „Foreign Service Journal” 2011, Vol. 88, nr 6, s. 31.

rykańska administracja podejmowała niewystarczające wysiłki, aby zachęcić stronę brazylijską do większego otwarcia gospodarczego państwa, którego wzrastająca liczebnie klasa średnia, pragnąca naśladować amerykańskie wzorce konsumpcjonizmu, stanowiła bardzo atrakcyjny rynek zbytu. Wskazywano również na polityczne korzyści płynące z lepszych relacji z władzami w Brasílii – państwo mogło pełnić funkcję pośrednika w kontaktach z władzami w Caracas. W propozycjach przygotowanych pod koniec 2008 r. dla nowej administracji prezydenta Baracka Obamy dotyczących polityki państwa wobec zachodniej hemisfery analitycy zalecali, aby nowe władze poświęciły więcej uwagi polepszeniu kontaktów z regionem, w tym z Brazylią, oraz dokonały reinterpretacji jego znaczenia³⁷. Sytuacja w latach 2009-2010 wykazała jednak, iż nowy gabinet nie zastosował się do tych zaleceń. Mimo krytyki, jakiej nie szczędziły władzom w Brasílii i Waszyngtonie sfery biznesu oraz część politologów, w 2010 r. relacje brazylijsko-amerykańskie uległy dalszemu ochłodzeniu.

RELACJE BRAZYLIJSKO-AMERYKAŃSKIE W OKRESIE PREZYDENTURY DILMY ROUSSEFF

Dilma Rousseff, obejmując urząd prezydenta, zadeklarowała kontynuację linii polityki zagranicznej swojego poprzednika. Oznaczało to utrzymanie zbliżenia z państwami Ameryki Południowej, przede wszystkim partnerami z MERCOSUL-u³⁸, a także dalsze poszukiwanie możliwości współpracy w ramach szeroko pojętego bloku państw Południa³⁹. Jednocześnie jeszcze jako prezydent elekt udzieliła w grudniu 2010 r. wywiadu dla dziennika „The Washington Post”, w którym przedstawiła odmienne od prezydenta Luli da Silvy poglądy na temat relacji brazylijsko-irańskich. Według pani Rousseff, która w okresie dyktatury wojskowej doświadczyła tortur, Brazyliia nie mogła dłużej utrzymywać bliskich relacji z Iranem z uwagi na przypadki łamania praw człowieka oraz kamienowania kobiet. Wypowiedź mogła być uznana za sygnał kierowany do Stanów Zjednoczonych, które w ostatnich latach prezydentury Luli da Silvy nie szczędziły Brazylii słów krytyki za nieprzywiązywanie dostatecznej wagi do tego zagadnienia, przede wszystkim ze względu na dobre relacje z reżimem w Teheranie oraz głosowania Brazylii na forum Rady Praw Człowieka ONZ⁴⁰.

³⁷ Zob. *U.S.-Latin America Relations. A New Direction for a New Reality*, eds. Ch. Barshefsky, J. Hill, New York 2008, s. 57, *Independent Task Force Report*, 60.

³⁸ Powołane w 1991 r. traktatem z Asunción ugrupowanie handlowe, w którego skład wchodzi Brazyliia, Argentyna, Paragwaj, Urugwaj i Wenezuela.

³⁹ D. Rousseff, *Discurso da Presidenta da República, Dilma Rousseff, durante Compromisso Constitucional perante o Congresso Nacional*, Presidência da República, 1 I 2011, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/discurso-da-presidenta-da-republica-dilma-rousseff-durante-compromisso-constitucional-perante-o-congresso-nacional>, 12 I 2013.

⁴⁰ L. Weymouth, *An Interview with Dilma Rousseff, Brazil's President-Elect*, „The Washington Post” 2010, 3 XII, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/03/AR2010120303241.html>, 13 I 2013.

W trakcie pierwszego mandatu pani prezydent wyróżnić można okres stopniowej poprawy relacji ze Stanami Zjednoczonymi w latach 2011-2012, kiedy doszło do wizyt prezydenta Obamy w Brazylii oraz prezydent Dilma w Stanach Zjednoczonych. Po tym okresie doszło do zdecydowanego ochłodzenia relacji w latach 2013-2014 w wyniku doniesień prasowych na temat szpiegowania przez NSA brazylijskiej prezydent, ministrów jej gabinetu oraz państwowego koncernu naftowego Petrobras. Oprócz odwołania zaplanowanej wizyty państwowej w 2013 r. prezydent Dilma była jednym z liderów, którzy najmocniej skrytykowali działania Stanów Zjednoczonych w wystąpieniach na forum ONZ zarówno w 2013, jak też w 2014 r. O ponownej poprawie relacji można było mówić na początku drugiej kadencji pani prezydent, która na przełomie czerwca i lipca 2015 r. odbyła pięciodniową wizytę w Stanach Zjednoczonych.

Wizyta prezydenta Obamy w Brazylii miała miejsce na początku prezydentury Dilmay Rousseff, w dniach 19-20 marca 2011 r. Drugiego dnia, spędzonego w Rio de Janeiro, prezydent Obama wygłosił w Teatrze Miejskim przemówienie, podczas którego wielokrotnie podkreślał przywiązanie największego państwa Ameryki Łacińskiej do demokracji oraz praw człowieka, a także wyraził konieczność traktowania Brazylii jako równego partnera. Były to gesty uznania wobec nowej władzy, która ochłodziła stosunki z Iranem i zyskała, przynajmniej na płaszczyźnie deklaracji politycznej, uznanie dla umacniającej się pozycji międzynarodowej Brazylii. Ponadto dostrzec można, że w rozmowach z brazylijską prezydent w Brasílii oraz przemówieniu w Rio prezydent Obama unikał tematów kontrowersyjnych – walki z narkobiznesem (Brazylia preferowała współpracę między państwami Ameryki Południowej bez angażowania Stanów Zjednoczonych) czy relacji Brazylii z Kubą i Wenezuelą, poruszonych w trakcie wizyty w Chile, kolejnym państwie odwiedzanym w ramach marcowej podróży⁴¹. Jednocześnie dostrzegalna była rozbieżność w przedstawianiu zasięgu oddziaływania państw. W Brasílii prezydent Rousseff zwracała uwagę na poszerzanie się strefy zaangażowania państwa, wskazując jako przykłady wzrost aktywności Brazylii w budowaniu pokoju na Bliskim Wschodzie czy wspieraniu rozwoju w Afryce i uczestnictwo w światowych negocjacjach handlowych w ramach WTO. Brazylijska głowa państwa wykorzystała okazję, aby przed prezydentem Stanów Zjednoczonych powtórzyć stanowisko w kwestii reform najważniejszych światowych organizacji: Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Banku Światowego czy ONZ⁴². Amerykański prezydent kładł nacisk przede wszystkim na współpracę bilateralną, w przemówieniach nie podkreślił wzrastającej roli Brazylii na szczeblu regionalnym czy globalnym.

⁴¹ B. Obama, *Remarks by the President to the People of Brazil in Rio de Janeiro, Brazil*, The White House, [online] <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/20/remarks-president-people-brazil-rio-de-janeiro-brazil>, 13 I 2013.

⁴² D. Rousseff, *Declaração à imprensa concedida pela Presidenta da República, Dilma Rousseff, em conjunto com o Presidente dos Estados Unidos, Barack Obama*, Presidência da República, 19 III 2011, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/declaracao-a-imprensa-concedida-pela-presidenta-da-republica-dilma-rousseff-em-conjunto-com-o-presidente-dos-estados-unidos-barack-obama>, 14 I 2013.

Wizycie prezydenta Obamy towarzyszyły dwa główne oczekiwania ze strony władz brazylijskich. Pierwsze dotyczyło wyrażenia poparcia dla starań Brazylii o stałe członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Szef amerykańskiej dyplomacji poparł wcześniej Indie, mające podobne do Brazylii aspiracje, w czasie oficjalnej wizyty w tym państwie w 2010 r. Prezydent Obama nie powtórzył jednak tego gestu w Brazylii, co spotkało się z krytyką przedstawicieli środowisk akademickich. Peter Hakim zwrócił uwagę, iż prezydent Obama nie poparł starań Brazylii cieszącej się prestiżem państwa o pokojowym nastawieniu do świata, poparł natomiast Indie, które nie przystąpiły do układu NPT i wbrew sprzeciwom, m.in. Stanów Zjednoczonych, weszły w posiadanie broni atomowej⁴³. Jednocześnie mógł to być cios dla dotychczasowej polityki brazylijskiej, próbującej budować na arenie międzynarodowej swoją pozycję i prestiż w oparciu o *soft power*, po raz kolejny przekonując się, iż potencjał militarny państw po zakończeniu zimnej wojny nie stracił na znaczeniu⁴⁴.

Prezydent Dilmie Rousseff zależało także na nowym porozumieniu w sprawie etanolu, które redukowałoby wysokie cło na import tego biopaliwa do Stanów Zjednoczonych. Także w tym przypadku Brazylia nie osiągnęła celu. W prasie brazylijskiej spekulowano, iż jeszcze przed wizytą szefa amerykańskiej administracji wśród brazylijskich władz dominowało przekonanie, że nie przyniesie ona Brazylii korzyści. Argumentowano, iż celem wizyty były przede wszystkim porozumienia handlowe umożliwiające w dobie kryzysu północnoamerykańskiej gospodarki zwiększenie dostępu do południowoamerykańskich rynków zbytu, co musiało w Brasílii wywoływać irytację, biorąc pod uwagę bilans dwustronnej wymiany handlowej w 2010 r. i brazylijski deficyt w wysokości 7,7 mld dolarów⁴⁵. Stronie amerykańskiej w 2011 r. zależało również na zwiększeniu importu brazylijskiej ropy w celu zmniejszenia zależności od dostaw z Bliskiego Wschodu, jednak również tego celu nie udało się osiągnąć, z uwagi na wzrastające trudności Brazylii w wydobywaniu surowca.

Wizyta prezydenta Obamy stworzyła mimo wszystko okazję do zawarcia dziesięciu nowych porozumień bilateralnych, które miały przyczynić się do rozwoju współpracy. Do ważniejszych należało porozumienie o współpracy gospodarczej i handlowej ustanawiające Komisję ds. Gospodarczych i Kontaktów Handlowych. Inne umowy dotyczyły m.in. wymiany młodzieży akademickiej, współpracy przy produkcji biopaliw dla sektora lotniczego czy współpracy przy organizacji wielkich imprez sportowych⁴⁶.

⁴³ P. Hakim, *O Brasil e a agenda de segurança dos EUA*, „Política Externa” 2012, Vol. 20, nr 3, s. 131.

⁴⁴ P. Kingstone, *Brazil: The Sleeping Giant Awakens?*, „World Politics Review” 2009, 12 I, [online] <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/3145/brazil-the-sleeping-giant-awakens>, 12 I 2013. Joseph Nye zdefiniował miękką siłę jako zdolność państwa do kształtowania preferencji innych podmiotów poprzez siłę przyciągania własnej kultury, wartości, osiągniętego dobrobytu czy otwartości, odróżniając miękką siłę od twardej siły militarnej czy ekonomicznej. Zob. J. Nye, *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, New York 2004, s. 5-8.

⁴⁵ A. Corrêa, *Crescente déficit com EUA preocupa, diz Patriota em Washington*, BBC Brasil, 1 VI 2011, [online] http://www.bbc.com/portuguese/noticias/2011/06/110601_patriota_eua_ac.shtml, 12 I 2013.

⁴⁶ *Global Brazil...*, s. 64; I. Lemos, *Acordo cria comissão para reduzir diferenças comerciais de Brasil e EUA*, G1, 19 III 2011, [online] <http://g1.globo.com/obama-no-brasil/noticia/2011/03/durante-visita-de-obama-brasil-e-eua-assinam-10-acordos-bilaterais.html>, 17 I 2013.

⁴⁹ Ciência Sem Fronteiras, *Estatísticas e Indicadores*, [online] <http://www.cienciasemfronteiras.gov.br/web/csf/estatisticas-e-indicadores>, 10 I 2016.

na tajnych informacji, wspólne ćwiczenia wojskowe, szkolenia personelu brazylijskiego z reagowania w sytuacjach klęsk żywiołowych czy gospodarowania zasobami wodnymi⁵⁰.

Pragmatyczny stosunek do wizyty w 2012 r. umożliwił Dilmie Rousseff w rozmowach z północnoamerykańską głową państwa, przedsiębiorcami czy rektorami skupienie się na tematach transferu potrzebnych Brazylii technologii i inwestycji oraz zwiększenia powiązań i współpracy gospodarczej, militarnej, akademickiej czy w sektorze energetycznym. W odróżnieniu od swego poprzednika, który na spotkaniach z przywódcami państw przypominał o dążeniu Brazylii do stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, prezydent Rousseff nie nawiązała do tej kwestii, pozostawiając rozmowy właściwym ministrom⁵¹. Wpływ na ominięcie tematu międzynarodowej pozycji Brazylii mogła mieć również wypowiedź prezydenta Obamy z maja 2011 r. Odwiedzając brytyjski parlament, prezydent stwierdził, iż Chiny, Indie czy Brazylia miały zapewnioną możliwość dynamicznego rozwoju na początku XXI w. dzięki istniejącemu porządkowi międzynarodowemu, w którym Stany Zjednoczone i Europa wyznaczały kierunki współpracy państw na arenie międzynarodowej. Prezydent Obama w tym samym przemówieniu jednoznacznie zaprzeczył, iż rozwój trzech wspomnianych państw miałby podważać potęgę Stanów Zjednoczonych czy istniejący ład międzynarodowy⁵².

Omijając w trakcie wizyty w Waszyngtonie temat stałego członkostwa Brazylii w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, prezydent Rousseff nie tylko uniknęła dyskusji o odmiennych koncepcjach porządku międzynarodowego, widocznych w rozmowach na temat reformy organizacji. Państwa wielokrotnie wykazywały odmienne stanowiska wobec zagadnień poruszanych na forum ONZ. Przemawiając z okazji otwarcia corocznej sesji Zgromadzenia Ogólnego we wrześniu 2012 r., brazylijska głowa państwa skrytykowała embargo narzucone Kuby, które zdaniem prezydenta Rousseff jest przeszkodą na drodze dalszych przemian na wyspie⁵³. Prezydent Obama odwiedzał w marcu 2011 r. Brazylię w chwili rozpoczęcia nalotów na Libię – operacja została przeprowadzona po uzyskaniu zgody Rady Bezpieczeństwa ONZ, jednak Brazylia, wówczas zasiadająca w Radzie, wstrzymała się od głosu w debacie nad udzieleniem zgody na

⁵⁰ Ch. Pellerin, *U.S., Brazil Launch New Defense Cooperation Dialogue*, U.S. Department of Defense, [online] <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116075>, 17 I 2013.

⁵¹ D. Rousseff, *Declaração à imprensa da Presidenta da República, Dilma Rousseff, após reunião bilateral com o Presidente dos Estados Unidos da América, Barack Obama*, Presidência da República, 9 IV 2012, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/declaracao-a-imprensa-da-presidenta-d-rousseff-apos-reuniao-bilateral-com-o-presidente-dos-estados-unidos-da-america-barack-obama-washington-eua>, 17 I 2013.

⁵² B. Obama, *Remarks by the President to Parliament in London, United Kingdom*, The White House, [online] <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/25/remarks-president-parliament-london-united-kingdom>, 17 I 2013.

⁵³ D. Rousseff, *Discurso da Presidenta da República, Dilma Rousseff, na abertura da 67ª Assembleia Geral das Nações Unidas*, Presidência da República, 25 IX 2012, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/discurso-da-presidenta-da-republica-dilma-rousseff-na-abertura-da-67a-assembleia-geral-das-nacoes-unidas-nova-iorque-eua>, 20 I 2013.

naloty⁵⁴. Administracja północnoamerykańska wielokrotnie krytykowała również zbyt zachowawcze stanowisko Brazylii wobec reżimu Baszara al-Asada w Syrii⁵⁵. Największe państwo Ameryki Południowej ma odmienny, bardziej zdystansowany stosunek do interwencji humanitarnych, przywiązując, podobnie jak inne państwa rozwijające się o kolonialnej przeszłości, większą wagę do zasady suwerenności i nieingerencji. Brazylijscy dyplomaci stoją ponadto na stanowisku, iż Stany Zjednoczone i ich sojusznicy, wspierając przeciwników Asada, przyczyniły się do destabilizacji sytuacji w Syrii oraz rozwoju Państwa Islamskiego⁵⁶.

Przemawiając przed Zgromadzeniem Ogólnym we wrześniu 2011 r., prezydent Rousseff wystąpiła z propozycją mającą służyć załagodzeniu sporów o prawo do interwencji humanitarnej. Światowy system zapobiegania ludobójstwu, zbrodniom wojennym czy zbrodniom przeciwko ludzkości, bazujący na oficjalnie przyjętej w 2005 r. zasadzie odpowiedzialności za ochronę (*Responsibility to Protect* – R2P), powinien według brazylijskiej propozycji zostać poszerzony o koncepcję odpowiedzialności podczas ochrony (*Responsibility while Protecting* – RwP). Projekt miałby się wiązać z większą kontrolą działalności państw interweniujących, tak aby nie były one przyczyną jeszcze większego chaosu i destabilizacji państw, w których dokonuje się takich operacji⁵⁷. W praktyce miało to oznaczać ograniczenie możliwości użycia siły w celu zapobieżenia kryzysowi. Jeżeli w założeniu taka inicjatywa miałaby stanowić konstruktywny głos w dyskusji, służący zbliżeniu odmiennych stanowisk wobec interwencji humanitarnych, okazała się pozbawiona poważniejszego znaczenia. Oceniając w raporcie z czerwca 2012 r. pozytywnie propozycję Brazylii, sekretarz generalny ONZ Ban Ki-moon dokonał jednak takiej interpretacji koncepcji RwP, iż odchodzi ona znacząco od pierwotnie zgłoszonego projektu⁵⁸.

Brazylijskie władze miały świadomość, iż oprócz kwestii dyplomatycznych problematyczna pozostawała także dwustronna wymiana handlowa. Stany Zjednoczone były, po Chińskiej Republice Ludowej, głównym partnerem Brazylii, zaś wartość wymiany między 2005 a 2014 r. wzrosła o 72% do poziomu 62 mld dolarów⁵⁹. Jed-

⁵⁴ UN Security Council, *Security Council Approves „No-Fly Zone” over Libya, Authorizing „All Necessary Measures” to Protect Civilians, by Vote of 10 in Favour with 5 Abstentions*, 17 III 2011, [online] <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm>, 20 I 2013.

⁵⁵ H. LaFranchi, *Syria Vote May Prove Costly for Three Countries Seeking More UN Clout*, „The Christian Science Monitor” 2011, 5 X, [online] <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2011/1005/Syria-vote-may-prove-costly-for-three-countries-seeking-more-UN-clout>, 20 I 2013.

⁵⁶ Rozmowa autorki z przedstawicielem Dywizji ds. Narodów Zjednoczonych Ministerstwa Spraw Zagranicznych Brazylii przeprowadzona 12 VI 2015 r.

⁵⁷ D. Rousseff, *Discurso da Presidenta da República, Dilma Rousseff, na abertura do Debate Geral da 66ª Assembleia Geral das Nações Unidas*, Presidência da República, 21 IX 2011, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/discurso-da-presidenta-da-republica-dilma-rousseff-durante-compromisso-constitucional-perante-o-congresso-nacional>, 21 I 2013.

⁵⁸ A. Kolb, *The Responsibility to Protect (R2P) and the Responsibility while Protecting (RwP): Friends or Foes?*, Global Governance Institute Analysis Paper 6/2012, s. 17, [online] <http://www.globalgovernance.eu/wp-content/uploads/2015/02/Kolb-R2P-and-RwP-Friends-or-Foes-GGI-Analysis-Paper-2012.pdf>.

⁵⁹ *Balança comercial brasileira: Países e Blocos*, Ministério da Indústria, Comércio Exterior e Serviços, [online] <http://www.mdic.gov.br/comercio-exterior/estatisticas-de-comercio-exterior/balanca-comercial-brasileira-mensal-2>, 29 XI 2016.

nocześnie Brazylia utrzymała ujemny bilans w handlu ze Stanami Zjednoczonymi do końca 2015 r. Rekordowy był rok 2013, w którym wielkość deficytu przekroczyła 11 mld dolarów⁶⁰. Poważną przeszkodą na drodze ekspansji brazylijskiego eksportu do Stanów Zjednoczonych były zróżnicowane bariery taryfowe i pozataryfowe, skutecznie utrudniające import brazylijskiego mięsa czy soku pomarańczowego. Kwestia handlu artykułami rolnymi i subsydiowania tego sektora gospodarki pozostawała zresztą od lat podstawowym przedmiotem sporów brazylijsko-amerykańskich, zarówno na szczeblu relacji dwustronnych, jak również wielostronnych negocjacji na forum WTO.

Prezydent Rousseff, będąca z wykształcenia ekonomistką, kładła w trakcie spotkań z przywódcami państw szczególny nacisk na kwestie gospodarcze i w dobie światowego kryzysu ekonomicznego nie zawahała się skrytykować w Niemczech czy Stanach Zjednoczonych metod walki z recesją. Według szefowej brazylijskiej administracji metody stosowane przez najbogatsze państwa świata wpływały na nadmierną waloryzację walut krajów rozwijających się⁶¹. W trakcie spotkań z przywódcami państw BRICS, regionalnych liderów wskazanych przez analityka banku Goldman Sachs jako wschodzące potęgi gospodarcze XXI w., do których zalicza się Brazylię, Rosję, Indie, Chiny oraz Afrykę Południową, brazylijska głowa państwa jeszcze wyraźniej krytykowała protekcyjnistyczną politykę państw wysoko rozwiniętych. Podczas spotkania w marcu 2012 r. w New Delhi Dilma Rousseff określiła działania stosowane m.in. przez Stany Zjednoczone jako *nowe i perwersyjne środki protekcyjizmu*⁶².

Na drodze wzrostu inwestycji amerykańskich w Brazylii stał przede wszystkim brak umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania, oba państwa nie zawarły także umowy handlowej. Stany Zjednoczone, wobec niepowodzenia inicjatywy utworzenia strefy wolnego handlu obejmującej całą półkulę, zawarły porozumienia z jedenastoma państwami Ameryki Łacińskiej. Ponadto administracja prezydenta Obamy skupiła uwagę na osiągnięciu porozumienia w sprawie utworzenia Partnerstwa Transpacyficznego⁶³ oraz analogicznej umowy z państwami Unii Europejskiej. Obie umowy uważane były przez dyplomatów w Brasílii za amerykańską odpowiedź na przeciągający się impas Rundy Doha, która osłabiłaby pozycję Brazylii jako atrakcyjnego part-

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ *Dilma deixa a Alemanha após discutir crise financeira com Merkel*, G1, 6 III 2012, [online] <http://g1.globo.com/politica/noticia/2012/03/dilma-deixa-alemanha-apos-discutir-crise-com-merkel.html>, 20 I 2013.

⁶² J. Fontanella-Khan, *Brics Nations Threaten IMF Funding*, „Financial Times” 2012, 29 III, [online] <https://www.ft.com/content/a3b88472-7982-11e1-8fad-00144feab49a>, 20 I 2013.

⁶³ Partnerstwo Transpacyficzne (Trans-Pacific Partnership, TPP) to umowa handlowa ustanawiająca strefę wolnego handlu 12 państw Azji i Pacyfiku, zawarta 5 X 2010 r., regulująca m.in. handel artykułami rolnymi, usługami, inwestycje czy kwestie własności intelektualnej. Obecnie trwa proces ratyfikowania umowy przez państwa-sygnatariuszy, jednak zwycięstwo Donalda Trumpa, stanowczego krytyka TPP, w wyborach prezydenckich w listopadzie 2016 r. spowodowało, iż umowa nie ma większych szans na ratyfikację przez Kongres. Zob. K. Granville, *This Was the Trans-Pacific Partnership*, „The New York Times” 2016, 11 XI, [online] <http://www.nytimes.com/interactive/2016/business/tpp-explained-what-is-trans-pacific-partnership.html>, 29 XI 2016.

nera handlowego, przyczyniając się do marginalizacji państwa na płaszczyźnie relacji gospodarczych⁶⁴.

Kwestie ważnych z punktu widzenia interesu brazylijskiego uregulowań ułatwiających współpracę handlową i inwestycje między państwami musiały jednak zostać odsunięte na dalszy plan we wrześniu 2013 r. z uwagi na zdecydowaną reakcję Dilmę Rousseff na informacje o śledzeniu przez NSA jej korespondencji elektronicznej i podsłuchiwanie rozmów telefonicznych jej najbliższych współpracowników⁶⁵. Brazylijska głowa państwa wskazała, iż były to działania godzące w suwerenność Brazylii, mające znamiona szpiegostwa gospodarczego – z uwagi na podsłuchiwanie pracowników Petrobras i innych przedsiębiorstw – oraz niszczące brazylijskie zaufanie do amerykańskiego partnera. Oprócz odwołania wizyty prezydenckiej dla strony amerykańskiej rozczarowująca musiała być również decyzja z grudnia 2013 r. o wyborze konkurencyjnej wobec amerykańskiego Boeinga oferty szwedzkiej firmy Saab w przetargu na zakup 36 samolotów myśliwskich⁶⁶. Warto zwrócić uwagę, że zdecydowano się na wybór szwedzkiej propozycji, mimo iż modelem sugerowanym przez brazylijskie siły powietrzne był F-18 Super Hornet Boeinga⁶⁷. Decyzja miała być uzasadniona mniej korzystnymi warunkami umów offsetowych oferowanymi przez stronę amerykańską, jednak należy również wziąć pod uwagę, iż została podjęta zaledwie kilka miesięcy po doniesieniach na temat skandalu podsłuchowego.

Przedłużający się impas udało się przełamać w 2015 r. podczas Szczytu Ameryk w Panamie, gdy prezydent Rousseff ogłosiła przyjęcie zaproszenia do Stanów Zjednoczonych. Na poprawę relacji mogła pośrednio wpłynąć również historyczna decyzja administracji Obamy z 17 grudnia 2014 r. o wznowieniu relacji dyplomatycznych z Kubą. Prezydent Rousseff już w trakcie wizyty w Waszyngtonie w 2012 r. wyraziła życzenie Brazylii, aby Stany Zjednoczone wstrzymały się od blokowania udziału Kuby w szczytach państw zachodniej hemisfery⁶⁸. Spotkanie w Panamie było pierwszym szczytem przywódców państw zachodniej półkuli po 1962 r., w którym udział wzięli zarówno przedstawiciele Kuby, jak i Stanów Zjednoczonych.

Nie ulega jednak wątpliwości, iż o wizycie brazylijskiej głowy państwa w Stanach Zjednoczonych, trwającej od 27 czerwca do 1 lipca, przesądziły kwestie gospodarcze. Dla Brazylii, znajdującej się w 2015 r. w pogłębiającym się kryzysie politycznym oraz przede wszystkim ekonomicznym z przedłużającą się recesją, dobre relacje z głównym

⁶⁴ Rozmowa autorki z dyrektorem Departamentu Negocjacji Międzynarodowych Ministerstwa Spraw Zagranicznych Brazylii przeprowadzona 18 VI 2015 r.

⁶⁵ J. Watts, *Brazilian President...*

⁶⁶ L. Alegretti, *Governo conclui acordo para compra de caças da Suécia, diz ministério*, G1, 29 VII 2015, [online] <http://g1.globo.com/politica/noticia/2015/07/governo-conclui-acordo-para-compra-de-cacas-da-suecia-diz-governo.html>, 8 I 2016.

⁶⁷ C.D. Sequeira, *A escolha da FAB, „Istoé”* 2012, 7 XII, [online] http://istoe.com.br/259643_A+E-SCOLHA+DA+FAB/, 11 I 2016.

⁶⁸ J. Feller, *Cinco momentos: os altos e baixos da relação Dilma-Obama*, BBC Brasil, 29 VI 2015, [online] http://www.bbc.com/portuguese/noticias/2015/06/150628_visita_dilma_obama_jf_rm, 12 I 2016.

inwestorem zagranicznym zyskiwały na znaczeniu. Podczas pięciodniowych spotkań z szefem amerykańskiej administracji, brazylijskimi i amerykańskimi przedsiębiorcami oraz przedstawicielami czołowych firm z Doliny Krzemowej doszło do zawarcia 22 umów. W związku ze zbliżającym się szczytem klimatycznym w Paryżu w grudniu 2015 r. państwa poświęciły wiele uwagi zwalczaniu zmian klimatu, deklarując zwiększenie udziału odnawialnych źródeł energii w swoich bilansach energetycznych czy, w przypadku Brazylii, walkę z nielegalną wycinką puszczy amazońskiej. Dla Brazylii bardzo ważne były umowy z zakresu handlu i rolnictwa. Uzgodniono ujednolicenie handlowych norm technicznych oraz oceny produktów, a także, po 15 latach, Stany Zjednoczone zezwoliły na import nieprzetworzonej wołowiny brazylijskiej. Ponadto siedem umów dotyczyło współpracy w dziedzinie nauki i technologii, m.in. współpracy z NASA. Brazylia miała również przystąpić do programu Global Entry oferującego ułatwienia w ruchu wizowym dla obcokrajowców często podróżujących do Stanów Zjednoczonych⁶⁹.

Prezydent Rousseff, mimo iż w wielu kwestiach podzielała poglądy swego poprzednika, Luli da Silvy, była technokratką skupioną w większym stopniu na kwestiach wewnętrznych. Jej administracja wykazała się większym pragmatyzmem, zaś coraz wyraźniejszy od końca 2013 r. kryzys gospodarczy państwa w jeszcze większym stopniu kierował uwagę pani prezydent na walkę z recesją, obniżanie inflacji czy poszukiwanie nowych rynków zbytu dla brazylijskich dóbr i usług. Ponadto prezydent Rousseff uodowodniła ten pragmatyzm, doprowadzając do ochłodzenia relacji z Iranem oraz koncentrowania uwagi w trakcie wizyt zagranicznych na sprawach gospodarczych oraz współpracy technologicznej. Amerykańskie innowacje i inwestycje były Brazylii coraz bardziej potrzebne i prezydent Rousseff zdawała sobie z tego sprawę, kładąc większy nacisk na te zagadnienia, kwestie geopolityczne pozostawiając najczęściej brazylijskim dyplomatom. Prezydent Rousseff była bardziej dyskretną głową państwa, mniej skłonną do symbolicznych gestów czy wypowiedzi, które znalazłyby się w nagłówkach światowej prasy następnego dnia⁷⁰. Na to, iż dostrzegała konieczność poprawy relacji ze Stanami Zjednoczonymi, mogła wskazywać również decyzja o powołaniu na stanowisko ministra spraw zagranicznych w 2011 r. Antonia Patrioty, pełniącego funkcję ambasadora w Waszyngtonie w latach 2007-2009⁷¹.

⁶⁹ *Viagem de Dilma aos EUA rende 22 acordos positivos para o Brasil*, Palácio do Planalto, 5 VII 2015, [online] <http://www2.planalto.gov.br/noticias/2015/07/viagem-de-dilma-aos-eua-rende-22-acordos-positivos-para-o-brasil>, 11 I 2016.

⁷⁰ Przykładem takiej sytuacji może być słynne zdanie wypowiedziane w 2010 r. przez prezydenta Lulę da Silvę, iż kryzys gospodarczy został wywołany przez *białych ludzi o błękitnych oczach*. Zob. J. Wheatley, *Brazil's Leader Blames White People for Crisis*, „Financial Times” 2009, 27 III, [online] <https://www.ft.com/content/ae4957e8-1a5f-11de-9f91-0000779fd2ac>, 22 I 2013.

⁷¹ *Dilma escolhe Patriota para Relações Exteriores*, R7, 2 X 2010, [online] <http://noticias.r7.com/brasil/noticias/dilma-escolhe-antonio-patriota-para-relacoes-exterores-20101202.html>, 22 I 2013.

SZANSE I KORZYŚCI PŁYNĄCE DLA BRAZYLII I STANÓW ZJEDNOCZONYCH Z ROZWOJU DIALOGU

Przedstawiciele brazylijskiej dyplomacji i prasy po 2011 r. nie zmienili krytycznej opinii na temat percepcji Brazylii przez większą część amerykańskiej administracji. Także obserwatorzy amerykańscy, choćby podczas wizyty prezydent Dilma Rousseff w Białym Domu w 2012 r., stwierdzali, że w okresie dynamicznej ekspansji brazylijskiej gospodarki i licznych inicjatyw dyplomatycznych w wielu regionach globu coraz więcej szefów państw czy przedsiębiorców dostrzegało w Brazylii atrakcyjnego partnera, czego wydawał się nie widzieć prezydent Obama⁷². Autorzy raportu na temat relacji brazylijsko-amerykańskich z 2011 r. zwrócili również uwagę, iż wyrazem nieprzywiązywania dostatecznej wagi do współpracy z Brazylią był brak mechanizmów koordynujących tę współpracę po stronie amerykańskiej⁷³. Niewątpliwym sukcesem było nawiązywanie dialogu obejmującego coraz szersze obszary wspólnych zainteresowań – obronnego, energetycznego, akademickiego czy wspólnych projektów w państwach trzecich, jednak nadal brakowało stałej komisji koordynującej wszystkie płaszczyzny współpracy, takiej jaka przykładowo powołana została do zarządzania interesami amerykańsko-rosyjskimi⁷⁴. W zadeklarowanych na początku drugiej kadencji prezydenta Obamy głównych obszarach zainteresowań oraz zadaniach dyplomacji północnoamerykańskiej położono nacisk na zwrot ku Azji Wschodniej i region Ameryki Południowej, musiał ustąpić tym priorytetom.

Nowe władze w Brasílii⁷⁵, jeżeli dążą do potwierdzenia i umocnienia swojej międzynarodowej roli poza regionem, powinny bardziej aktywnie zabiegać o promowanie swoich interesów w Waszyngtonie, reklamując dwustronne korzyści ze współpracy zarówno wśród senatorów, jak i kół biznesu⁷⁶. Wskazane byłyby także deklaracje gotowości do przyjęcia obowiązków globalnego gracza. Podczas rozmów na forum Amerykańsko-Brazylijskiego Dialogu Globalne Partnerstwo (U.S.-Brazil Global Partnership Dialogue – GPD), w którego ramach ministrowie i sekretarze obu państw wspólnie dyskutowały na temat całokształtu dwustronnych relacji, analizując m.in. wspólne przedsięwzięcia w sferze militarnej, edukacji czy bezpieczeństwa w regionie, dochodzi także do wymiany poglądów na temat sytuacji na Bliskim Wschodzie, w Azji czy w Afryce. W trakcie czwartego spotkania, w październiku 2012 r., ówczesna amerykańska sekretarz stanu

⁷² J. Farago, *Everyone Wants To Talk To Brazil's President Rousseff, Except Obama*, „The Guardian” 2012, 11 IV, [online] <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2012/apr/11/brazil-president-rousseff-obama-washington>, 15 I 2013.

⁷³ *Global Brazil...*

⁷⁴ *Bilateral Presidential Commission*, U.S. Department of State, 15 X 2009, [online] <http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/130616.htm>, 16 I 2013.

⁷⁵ W wyniku przeprowadzenia procesu impeachmentu prezydent Dilma Rousseff została pozbawiona urzędu 31 VIII 2016 r.

⁷⁶ M. Spektor, *Dilma vai à Casa Branca*, „Folha de S.Paulo” 2012, 6 II, [online] <http://www1.folha.uol.com.br/colunas/matiasspektor/1044139-dilma-vai-a-casa-branca.shtml>, 22 I 2013.

Hillary Clinton podkreśliła, że zwiększenie międzynarodowej roli Brazylii wiąże się ze wzrostem obowiązków i odpowiedzialności. Jeżeli brazylijskie władze podtrzymają dążenie do większego uznania międzynarodowego, będą musiały zdecydować, czy Brazylia jest gotowa sprostać tym wymogom, przykładowo poprzez utrzymanie zwiększonych wartości składek dobrowolnych czy też wzrost nakładów na utrzymanie misji stabilizacyjnych, będący wymogiem stawianym stałym członkom Rady Bezpieczeństwa⁷⁷. Brazylijscy dyplomaci wskazywali na wzrost zaangażowania państwa, powołując się na przykład MINUSTAH – Misji Stabilizacyjnej Narodów Zjednoczonych na Haiti – w której dowództwo wojskowe objęła Brazylia. Trzęsienie ziemi w 2010 r. pogorszyło jednak drastycznie sytuację na wyspie, uświadamiając władzom w Braslii brak doświadczenia w zarządzaniu kryzysowym oraz finansowy ciężar takiego zaangażowania⁷⁸.

Prezydent Obama wyrażał uznanie dla zaangażowania Brazylii w projekty rozwojowe w Afryce. W wielu państwach tego kontynentu Stany Zjednoczone i Brazylia były w stanie prowadzić skuteczną współpracę, jak w Mozambiku, gdzie Amerykańska Agencja Rozwoju Międzynarodowego (USAID) oraz jej brazylijski odpowiednik, Brazylijska Agencja Współpracy (ABC), wspólnie realizowały projekt służący poprawie efektywności rolnictwa. Oba państwa prowadziły także wspólne działania służące przeciwdziałaniu pracy dzieci na Haiti, zwalczaniu produkcji kokainy w Boliwii czy wsparciu Ameryki Środkowej w produkcji etanolu⁷⁹. Brazylijsko-amerykańska współpraca w państwach trzecich była obok wymiany akademickiej najlepszym przykładem możliwości porozumienia.

Od 2011 r. można było obserwować coraz dynamiczniej rozwijającą się współpracę kubańsko-brazylijską. Największą inwestycją brazylijską na wyspie była przebudowa położonego na zachód od Hawany portu Mariel, finansowana w większości ze środków BNDES, Brazylijskiego Banku Rozwoju. Brazylia oczekiwała od Kuby przede wszystkim wsparcia w walce z analfabetyzmem oraz poprawy poziomu nauczania matematyki i nauk ścisłych, dziedzin, w których Kuba osiąga najlepsze wyniki w Ameryce Łacińskiej⁸⁰. W trakcie swojej pierwszej oficjalnej wizyty na Kubie w lutym 2012 r. brazylijska głowa państwa nie nawiązała w dyskusjach z braćmi Castro do kwestii łamania praw człowieka i skrytykowała istniejącą na wyspie bazę Guantanamo. Mimo to zbliżenie brazylijsko-kubańskie dla Stanów Zjednoczonych było scenariuszem stanowczo

⁷⁷ Brazylię w 2011 i 2012 r. zaliczyć można było do głównych dawców na rzecz Światowego Programu Żywnościowego: w 2010 r. przekazała 13 mln dolarów, w 2011 już 70,5 mln dolarów, zaś w 2012 r. 82,5 mln dolarów. Zob. World Food Programme, *Contributions to WFP: Comparative Figures and Five-Year Aggregate Ranking*, [online] <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/research/wfp232961.pdf>, 16 IV 2013. Więcej na temat brazylijskich składek do MFW, Banku Światowego oraz ONZ zob. O. Stuenkel, *Responding to Global Development Challenges. Views from Brazil and India*, Bonn 2010, *Deutsche Institut für Entwicklungspolitik: Discussion Paper* 11/2010.

⁷⁸ A. Sanchez, *Endgame for Brazil's Role in MINUSTAH?*, Council for Hemispheric Affairs, 29 VIII 2011, [online] <http://www.coha.org/endgame-for-brazils-role-in-minustah/>, 18 I 2013.

⁷⁹ *The United States and Brazil. Trilateral Cooperation*, U.S. Department of State, 9 IV 2012, [online] <http://www.state.gov/p/wha/rls/fs/2012/187613.htm>, 21 I 2013.

⁸⁰ E.J. Gomez, *Brazil's Cuban Connection*, „Americas Quarterly” 2013, 18 I, [online] <http://americasquarterly.org/content/brazils-cuban-connection>, 24 I 2013.

lepszym od bliskiej współpracy Kuby z Wenezuelą, której wpływy Brazylii próbuje zrównoważyć. Unikające wystąpień antyamerykańskich władze w Brasílii nie wykorzystały wprawdzie możliwości pełnienia funkcji pośrednika w rozmowach obu państw – zmiana postawy Stanów Zjednoczonych wobec Kuby zbiegła się z okresem ochłodzenia relacji amerykańsko-brazylijskich – jednak wznowienie stosunków dyplomatycznych zostało pozytywnie przyjęte w Brazylii, dla której zniesienie embarga wobec Kuby mogłoby, z uwagi na obecność firm brazylijskich na wyspie, stwarzać nowe możliwości handlowe. Z drugiej strony nowy minister spraw zagranicznych w rządzie Michela Temera, José Serra, krytykował politykę kubańską Luli da Silvy i Dilmy Rousseff, w związku z czym stosunki brazylijsko-kubańskie mogą ulec w przyszłości zdecydowanemu ochłodzeniu.

Utrzymanie poprawnych relacji ze Stanami Zjednoczonymi jest także istotne ze względu na pozycję Brazylii w Ameryce Południowej. Rozwijająca się współpraca, w tym umowy o wolnym handlu z takimi państwami, jak Kolumbia, Chile czy Peru, może przyczynić się do pogłębiania podziałów w Ameryce Południowej, do których prowadzi także retoryka antyamerykańska. Najwyraźniejszym tego przykładem jest Wenezuela, od której dystansują się państwa mające na względzie dobre kontakty ze Stanami Zjednoczonymi. Ponadto umowy handlowe zawarte z państwami zachodniej hemisfery przez Stany Zjednoczone, w tym Partnerstwo Transpacyficzne, którego sygnatariuszami są Chile i Peru, mogą utrudniać plany poszerzania MERCOSUL-u. Rozmowy o przyjęciu do ugrupowania Boliwii, a nawet Ekwadoru, co oznaczałoby włączenie do strefy wolnego handlu trzech największych państw Boliwariańskiego Sojuszu dla Ameryk (ALBA), mogłyby doprowadzić do wyodrębnienia dwóch bloków gospodarczych oraz światopoglądowych na kontynencie⁸¹. Taki scenariusz osłabiłby pozycję Brazylii jako regionalnej potęgi koordynującej współpracę państw Ameryki Południowej. Brazylijskie władze, kładąc nacisk na znaczenie regionu, zdają się dostrzegać, że w celu realizowania globalnych aspiracji państwo musi umacniać status mocarstwa regionalnego. To zadanie może okazać się trudniejsze, jeżeli pogorszeniu miałyby ulec relacje Brazylii ze Stanami Zjednoczonymi⁸².

Brazylii i Stany Zjednoczone mają niewątpliwie możliwość budowy partnerskich relacji. Wymiana handlowa między państwami wciąż wzrasta i w odróżnieniu od głównego partnera Brazylii Chin, zainteresowanych głównie zakupem surowców, Stany Zjednoczone importują również brazylijskie artykuły przemysłowe⁸³. Brazylii stanowi w Ameryce Południowej przeciwwagę dla Wenezueli, proponując państwom regionu współpracę pozbawioną silnego elementu ideologicznego, akcentującego antyamerykanizm. Państwo od początku XXI w. dokładające licznych starań, aby zyskać międzyna-

⁸¹ A. Costa, *Um gigante acanhado*, „Carta Capital: Edição Especial” 2013, 9 I, s. 38.

⁸² M. Hirst, *Strategic Posture Review: Brazil*, „World Politics Review” 2009, 29 IX, s. 7.

⁸³ *Em 2013, Brasil deve exportar mais manufaturados aos EUA e perder mercados na América Latina para a China, indicam especialistas em comércio exterior*, Amcham Brasil, 12 XII 2012, [online] <http://www.amcham.com.br/comercio-exterior/noticias/em-2013-brasil-deve-exportar-mais-manufaturados-aos-eua-e-perder-mercados-na-america-latina-para-a-china-indicam-especialistas-em-comercio-exterior>, 23 I 2013.

rodowy prestiż i potwierdzenie swego statusu globalnego gracza, oczekuje od Stanów Zjednoczonych uznania swojego udziału w inicjatywach wykraczających poza region. Próbuje przyczynić się do rozwoju państw afrykańskich czy zwiększenia efektywności organizacji międzynarodowych Brazylię łączą ze Stanami Zjednoczonymi pewne wspólne cele globalne. Rozbieżności pojawiają się w propozycjach realizacji tych celów.

Jeżeli Stany Zjednoczone w sytuacjach zderzania się przeciwstawnych koncepcji będą kontynuować dotychczas dominujące podejście niedostrzegania Brazylii, rozwój dwustronnego dialogu będzie utrudniony, zaś największe państwo Ameryki Południowej skupi się na poszukiwaniu alternatywnych partnerów do rozmów. Takie kroki będą jednak związane z ryzykiem pogłębiania się podziałów w Ameryce Południowej. Aby unikać nieporozumień, jakie miały miejsce przykładowo podczas negocjacji umowy atomowej z Iranem, najważniejsze są przede wszystkim rozmowy przedstawicieli obu państw na różnych szczeblach oraz rozwój mechanizmów konsultacji. Odwołując we wrześniu 2013 r. wizytę w Waszyngtonie, Dilma Rousseff kierowała się przede wszystkim brazylijską opinią publiczną. Wizerunek brazylijskiej głowy państwa, osłabiony po społecznych protestach w połowie 2013 r., uległby dalszemu pogorszeniu, gdyby pani prezydent nie zdecydowała się na odwołanie wizyty. Uzasadnione wydały się również argumenty strony brazylijskiej, iż kwestia szpiegowania szefowej administracji oraz kluczowych przedsiębiorstw przesłoniłaby najważniejszy dla obu państw temat współpracy gospodarczej, a przede wszystkim wymiany handlowej. Jednocześnie znaczenie przypisywane poprawnym relacjom dwustronnym zarówno przez brazylijskie kręgi biznesowe, jak i brazylijski rząd przesądziły o poprawie relacji w 2015 r. Dotychczasowy dialog na temat współpracy ekonomicznej, militarnej, technologicznej czy w państwach trzecich powinien także w najbliższych latach uświadamiać liderom obu państw, iż istnieją możliwości osiągnięcia porozumienia i współpracy korzystne w zróżnicowanym stopniu zarówno dla Brazylii, jak i dla Stanów Zjednoczonych. Nie ulega ponadto wątpliwości, iż w związku z pozbawieniem urzędu prezydent Dilmy Rousseff w wyniku procesu impeachmentu oraz wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych 2017 r. otworzy nowy rozdział w relacjach brazylijsko-amerykańskich.

BIBLIOGRAFIA

- Abdenur R., *A política externa brasileira e o „sentimento de exclusão”*, [w:] *Temas de política externa brasileira II*, t. 1, red. G. Fonseca Júnior, S.H. Nabuco de Castro, São Paulo 1997.
- Alegretti L., *Governo conclui acordo para compra de caças da Suécia, diz ministério*, G1, 29 VII 2015, [online] <http://g1.globo.com/politica/noticia/2015/07/governo-conclui-acordo-para-compra-de-cacas-da-suecia-diz-governo.html>.
- Amorim C., *Entre o desequilíbrio unipolar e a multipolaridade. O Conselho de Segurança da ONU no período pós-Guerra Fria*, [w:] *O Brasil e as novas dimensões da segurança internacional*, red. G. Dupas, T. Vigevani, São Paulo 1999, *Biblioteca Alfa-Omega de Ciências Sociais. Coleção Relações Internacionais*, ser. 1a, v. 5.

- Bilateral Presidential Commission*, U.S. Department of State, 15 X 2009, [online] <http://www.state.gov/p/eur/rls/fs/130616.htm>.
- Brazilian President Dilma Rousseff Calls off US Trip*, BBC News, 17 IX 2013, [online] <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-24133161>.
- Bush G.H.W., *State of the Union Address (January 29, 1991)*, University of Virginia: Miller Center, [online] <http://millercenter.org/president/speeches/detail/3429>.
- Castaneda J., *Latin America and the End of the Cold War. An Essay in Frustration*, [w:] *Latin America in a New World*, red. A.F. Lowenthal, G. Treverton, Boulder 1994, *Inter-American Dialogue Book*.
- Castro Neves J., Spektor M., *Obama and Brazil*, [w:] *Shifting the Balance. Obama and the Americas*, eds. A.F. Lowenthal, T.J. Piccone, L. Whitehead, Washington 2011, *Brookings Latin America Initiative Book*.
- Celso A., *Porque me ufano do meu país*, Rio de Janeiro 1997, *Coleção Páginas Amarelas*, 1.
- Cervo A.L., Bueno C., *História da política exterior do Brasil*, Brasília 2008.
- Ciência Sem Fronteiras, *Estatísticas e Indicadores*, [online] <http://www.cienciasemfronteiras.gov.br/web/csf/estatisticas-e-indicadores>.
- Corrêa A., *Crescente déficit com EUA preocupa, diz Patriota em Washington*, BBC Brasil, 1 VI 2011, [online] http://www.bbc.com/portuguese/noticias/2011/06/110601_patriota_eua_ac.shtml.
- Costa A., *Um gigante acanhado*, „Carta Capital: Edição Especial” 2013, 9 I.
- Dilma deixa a Alemanha após discutir crise financeira com Merkel*, G1, 6 III 2012, [online] <http://g1.globo.com/politica/noticia/2012/03/dilma-deixa-alemanha-apos-discutir-crise-com-merkel.html>.
- Dilma escolhe Patriota para Relações Exteriores*, R7, 2 X 2010, [online] <http://noticias.r7.com/brasil/noticias/dilma-escolhe-antonio-patriota-para-relacoes-exteriores-20101202.html>.
- Em 2013, Brasil deve exportar mais manufaturados aos EUA e perder mercados na América Latina para a China, indicam especialistas em comércio exterior*, Amcham Brasil, 12 XII 2012, [online] <http://www.amcham.com.br/comercio-externo/noticias/em-2013-brasil-deve-exportar-mais-manufaturados-aos-eua-e-perder-mercados-na-america-latina-para-a-china-indicam-especialistas-em-comercio-externo>.
- Farago J., *Everyone Wants To Talk To Brazil's President Rousseff, Except Obama*, „The Guardian” 2012, 11 IV, [online] <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2012/apr/11/brazil-president-rousseff-obama-washington>.
- Fellet J., *Cinco momentos: os altos e baixos da relação Dilma-Obama*, BBC Brasil, 29 VI 2015, [online] http://www.bbc.com/portuguese/noticias/2015/06/150628_visita_dilma_obama_jf_rm.
- Fonseca Júnior G., *Anotações sobre as Condições do Sistema Internacional no Limiar do Século XXI. A Distribuição dos Pólos de Poder e a Inserção Internacional do Brasil*, [w:] *A nova configuração mundial do poder*, red. G. Dupas, C. Lafer, C.E. Lins da Silva, São Paulo 2008.
- Fontanella-Khan J., *Brics Nations Threaten IMF Funding*, „Financial Times” 2012, 29 III, [online] <https://www.ft.com/content/a3b88472-7982-11e1-8fad-00144feab49a>.
- Gawrycki M.F., *Geopolityka w myśli i praktyce politycznej Ameryki Łacińskiej*, Warszawa 2007, *Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego*, 483.

- Global Brazil and U.S.-Brazil Relations*, eds. S. Bodman, J. Wolfensohn, New York 2011, *Independent Task Force Report*, 66.
- Gomez E.J., *Brazil's Cuban Connection*, „Americas Quarterly” 2013, 18 I, [online] <http://americasquarterly.org/content/brazils-cuban-connection>.
- Granville K., *This Was the Trans-Pacific Partnership*, „The New York Times” 2016, 11 XI, [online] <http://www.nytimes.com/interactive/2016/business/tpp-explained-what-is-trans-pacific-partnership.html>.
- Gvozdev N., *The End of Optimism. Global Order in an Age of Paralysis*, „World Politics Review” 2012, 11 IX, [online] <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12321/the-end-of-optimism-global-order-in-an-age-of-paralysis?page=3>.
- Haass R.N., *Świat po Ameryce*, „Dziennik” 2008, 31 V, [online] .
- Hakim P., *Brazil and the U.S. Remaking a Relationship*, „Foreign Service Journal” 2011, Vol. 88, nr 6.
- Hakim P., *O Brasil e a agenda de segurança dos EUA*, „Política Externa” 2012, Vol. 20, nr 3.
- Hirst M., *Brasil-Estados Unidos. Desencontros e afinidades*, Rio de Janeiro 2009, *FGV de Bolso. Série Entenda o Mundo*.
- Hirst M., *Strategic Posture Review. Brazil*, „World Politics Review” 2009, 29 IX.
- Balança comercial brasileira: Países e Blocos*. Ministério da Indústria, Comércio Exterior e Serviços, [online] <http://www.mdic.gov.br/comercio-exterior/estatisticas-de-comercio-exterior/balanca-comercial-brasileira-mensal-2>.
- Jaguaribe H., *Brasil, mundo e homem na atualidade. Estudos diversos*, Brasília 2008.
- Kingstone P., *Brazil: The Sleeping Giant Awakens?*, „World Politics Review” 2009, 12 I, [online] <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/3145/brazil-the-sleeping-giant-awakens>.
- Kolb A., *The Responsibility to Protect (R2P) and the Responsibility while Protecting (RwP): Friends or Foes?*, Global Governance Institute Analysis Paper 6/2012, [online] <http://www.globalgovernance.eu/wp-content/uploads/2015/02/Kolb-R2P-and-RwP-Friends-or-Foes-GGI-Analysis-Paper-2012.pdf>.
- LaFranchi H., *Syria Vote May Prove Costly for Three Countries Seeking More UN Clout*, „The Christian Science Monitor” 2011, 5 X, [online] <http://www.csmonitor.com/USA/Foreign-Policy/2011/1005/Syria-vote-may-prove-costly-for-three-countries-seeking-more-UN-clout>.
- Leia íntegra traduzida da carta de Barack Obama a Lula sobre acordo com o Irã*, „Folha de S.Paulo” 2010, 27 V, [online] <http://www1.folha.uol.com.br/mundo/741132-leia-integra-traduzida-da-carta-de-barack-obama-a-lula-sobre-acordo-com-o-ira.shtml>.
- Lemos I., *Acordo cria comissão para reduzir diferenças comerciais de Brasil e EUA*, G1, 19 III 2011, [online] <http://g1.globo.com/obama-no-brasil/noticia/2011/03/durante-visita-de-obama-brasil-e-eua-assinam-10-acordos-bilaterais.html>.
- Lula da Silva L.I., *Pronunciamento do Presidente da República, Luiz Inácio Lula da Silva, na sessão solene de posse no Congresso Nacional*, Presidência da República, 1 I 2003, [online] <http://www.biblioteca.presidencia.gov.br/presidencia/ex-presidentes/luiz-inacio-lula-da-silva/discursos/1o-mandato/pdfs-2003/01-01-2003-pronunciamento-do-presidente-da-republica-luiz-inacio-lula-da-silva-na-sessao-solene-de-posse-no-congresso-nacional/view>.

- Miyamoto S., Manduca P., *Segurança hemisférica: uma agenda inconclusa*, [w:] *Brasil e EUA no novo milênio*, red. M.A.G. de Oliveira, Recife 2004, *Coleção Estudos Estadunidenses*.
- Moniz Bandeira L.A., *Política Exterior do Brasil – de FHC a Lula*, „Plenarium” 2005, Vol. 2, nr 2.
- Nye J., *Soft Power. The Means to Success in World Politics*, New York 2004.
- Obama B., *Remarks by the President to Parliament in London, United Kingdom*, The White House, [online] <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/05/25/remarks-president-parliament-london-united-kingdom>.
- Obama B., *Remarks by the President to the People of Brazil in Rio de Janeiro, Brazil*, The White House, [online] <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/20/remarks-president-people-brazil-rio-de-janeiro-brazil>.
- Pastor R.A., Long T., *The Cold War and its Aftermath in the Americas. The Search for a Synthetic Interpretation of U.S. Policy*, „Latin American Research Review” 2010, Vol. 45, nr 3.
- Pellerin Ch., U.S., *Brazil Launch New Defense Cooperation Dialogue*, U.S. Department of Defense, [online] <http://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=116075>.
- Pinheiro L., *Traídos pelo desejo: um ensaio sobre a teoria e a prática da política externa brasileira contemporânea*, „Contexto Internacional” 2000, Vol. 22, nr 2.
- A política externa brasileira. A busca da autonomia, de Sarney a Lula*, red. T. Vigevani, G. Cepaluni, São Paulo 2011, *Coleção Estudos Internacionais*.
- Ricupero R., *Os Estados Unidos da América e o Reordenamento do Sistema Internacional*, [w:] *Temas de política externa brasileira II*, t. 1, red. G. Fonseca Júnior, S.H. Nabuco de Castro, São Paulo.
- The Rio Group*, The Nuclear Threat Initiative, [online] <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/rio-group/>.
- Romero S., Calmes J., *Brazil and U.S. Accentuate the Positive*, „The New York Times” 2012, 9 IV, [online] http://www.nytimes.com/2012/04/10/world/americas/in-dilma-rousseff-visit-brazil-and-us-accentuate-positive.html?_r=1&.
- Rousseff D., *Declaração à imprensa concedida pela Presidenta da República, Dilma Rousseff, em conjunto com o Presidente dos Estados Unidos, Barack Obama*, Presidência da República, 19 III 2011, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/declaracao-a-imprensa-concedida-pela-presidenta-da-republica-dilma-rousseff-em-conjunto-com-o-presidente-dos-estados-unidos-barack-obama>.
- Rousseff D., *Declaração à imprensa da Presidenta da República, Dilma Rousseff, após reunião bilateral com o Presidente dos Estados Unidos da América, Barack Obama*, Presidência da República, 9 IV 2012, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/declaracao-a-imprensa-da-presidenta-d-rousseff-apos-reuniao-bilateral-com-o-presidente-dos-estados-unidos-da-america-barack-obama-washington-eua>.
- Rousseff D., *Discurso da Presidenta da República, Dilma Rousseff, durante Compromisso Constitucional perante o Congresso Nacional*, Presidência da República, 1 I 2011, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/discurso-da-presidenta-da-republica-dilma-rousseff-durante-compromisso-constitucional-perante-o-congresso-nacional>.

- Rousseff D., *Discurso da Presidenta da República, Dilma Rousseff, na abertura do Debate Geral da 66ª Assembleia Geral das Nações Unidas*, Presidência da República, 21 IX 2011, [online] .
- Rousseff D., *Discurso da Presidenta da República, Dilma Rousseff, na abertura da 67ª Assembleia Geral das Nações Unidas*, Presidência da República, 25 IX 2012, [online] <http://www2.planalto.gov.br/imprensa/discursos/discurso-da-presidenta-da-republica-dilma-rousseff-na-abertura-da-67a-assembleia-geral-das-nacoes-unidas-nova-iorque-eua>.
- Sanchez A., *Endgame for Brazil's Role in MINUSTAH?*, Council for Hemispheric Affairs, 29 VIII 2011, [online] <http://www.coha.org/endgame-for-brazils-role-in-minustah/>.
- Schott J.J., *Does the FTAA Have a Future?*, Institute for International Economics, XI 2005, [online] <https://piie.com/publications/papers/schott1105.pdf>.
- Sequeira C.D., *A escolha da FAB*, „Istoé” 2012, 7 XII, [online] http://istoe.com.br/259643_A+ESCOLHA+DA+FAB/.
- Soares de Lima M.R., *Teses equivocadas sobre a Ordem Mundial Pós-Guerra Fria*, „Dados” 1996, Vol. 39, nr 3, [online] <http://dx.doi.org/10.1590/S0011-52581996000300005>.
- Souza A. de, *A agenda internacional do Brasil. A politica externa de FHC a Lula*, Rio de Janeiro 2009.
- Spektor M., *Dilma vai à Casa Branca*, „Folha de S.Paulo” 2012, 6 II, [online] <http://www1.folha.uol.com.br/colunas/matiasspektor/1044139-dilma-vai-a-casa-branca.shtml>.
- Stuenkel O., *Responding to Global Development Challenges. Views from Brazil and India*, Bonn 2010, *Deutsche Institut für Entwicklungspolitik: Discussion Paper 11/2010*.
- U.S.-Latin America Relations. A New Direction for a New Reality*, eds. Ch. Barshefsky, J. Hill, New York 2008, *Independent Task Force Report*, 60.
- UN Security Council, *Security Council Approves „No-Fly Zone” over Libya, Authorizing „All Necessary Measures” to Protect Civilians, by Vote of 10 in Favour with 5 Abstentions*, 17 III 2011, [online] <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10200.doc.htm>.
- The United States and Brazil: Trilateral Cooperation*, U.S. Department of State, 9 IV 2012, [online] <http://www.state.gov/p/wha/rls/fs/2012/187613.htm>.
- USTDA Launches U.S.-Brazil Aviation Partnership*, U.S. Trade and Development Agency, 9 IV 2012, [online] <https://www.ustda.gov/news/press-releases/2012/ustda-launches-us-brazil-aviation-partnership>.
- Viagem de Dilma aos EUA rende 22 acordos positivos para o Brasil*, Palácio do Planalto, 5 VII 2015, [online] <http://www2.planalto.gov.br/noticias/2015/07/viagem-de-dilma-aos-eua-rende-22-acordos-positivos-para-o-brasil>.
- Vigevani T., Oliveira M.F., Cintra R., *Política externa no período FHC: a busca de autonomia pela integração*, „Tempo Social” 2003, Vol. 15, nr 2, [online] <http://dx.doi.org/10.1590/S0103-20702003000200003>.
- Watts J., *Brazilian President Postpones Washington Visit over NSA Spying*, „The Guardian” 2013, 17 IX, [online] <http://www.theguardian.com/world/2013/sep/17/brazil-president-snob-us-nsa>.
- Weymouth L., *An Interview with Dilma Rousseff, Brazil's President-Elect*, „The Washington Post” 2010, 3 XII, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/12/03/AR2010120303241.html>.

- Wheatley J., *Brazil's Leader Blames White People for Crisis*, „Financial Times” 2009, 27 III, [online] <https://www.ft.com/content/ae4957e8-1a5f-11de-9f91-0000779fd2ac>.
- World Food Programme, *Contributions to WFP: Comparative Figures and Five-Year Aggregate Ranking*, [online] <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/research/wfp232961.pdf>.
- World Trade Organization, *Dispute Settlement: Dispute DS267: „United States – Subsidies on Upland Cotton”*, [online] http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds267_e.htm.
- Wright A., *Brazil-U.S. Biofuels Cooperation: One Year Later*, Brazil Institute Special Report, VI 2008, Woodrow Wilson International Center for Scholars: Brazilian Institute, [online] <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/brazil.biofuels.wirec.pdf>.

Mgr Monika SAWICKA – absolwentka stosunków międzynarodowych oraz filologii portugalskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, stypendystka Universidade do Porto. Obecnie studentka studiów III stopnia w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. Jej zainteresowania badawcze skupiają się na kulturze i polityce Brazylii, współpracy państw rozwijających się oraz działalności tzw. wschodzących dawców pomocy rozwojowej.